

Zahra Fuladvand

A Kooseh Galin rítusról

valamint a mohai Tikverőzéssel való rokonságáról és a különbségekről

Mohán jártunk, egy Budapesthez viszonylag közeli faluban. Életemben először utaztam ide, a Tikverőzést pedig nagyon izgatottan vártam. Úgy tűnik, évente egyszer, februárban tartják meg ezt az eseményt, ezen a napon gyerekek és felnőttek özönlenek a faluba, hogy részt vegyenek a rítusban. Amikor megérkeztünk a faluba, házi fánkkal és pálinkával vártak minket. Csatlakoztunk a tömeghez és közben már láttuk a beöltözött alakokat, a ruháikkal, maszkjaikkal – a tömeg őket követte. Emberek álltak meg a kapukban, a tikverőzők bementek az udvarokba, beszélgettek egymással, házi fánkkal és pálinkával kínálták őket. A kormozóbohócok után gyerekek csapata rohant, a bohócok arca fekete, a gyerekek arcát is bekormozták a zsebükben lapuló grafitporral. Olyan felhajtás ez, ami a gyerekeknek öröm és szórakozás.

Úgy tűnik, hogy ez a szertartás több mint 100 éves, és minden évben megtartják a faluban. Az egyik falubéli, aki minden évben aktívan részt vállal a szervezésben, a következőket mondta el nekünk.

Ezt a fesztivált és rituálét Tikverőzésnek hívják, és tél végén tartják meg a faluban. A télnek mondanak ezzel búcsút, köszöntik a tavaszt, a termékenységet és a költést. Néhányan a rituálé fő alakjai közül házról házra járnak különös maskarájukban és maszkjukban, miközben az emberek, a falusiak a nyomukban járnak. Az udvarokban a gazda köszönti őket fánkkal és pálinkával. Bemennek a tyúkudvarba és megveregetik a tyúkok fenekét, hátát, hogy sok tojást tojjanak. A két beöltözött lányalak, akik egyébként fiúk, egy kosarat visznek magukkal, ebbe gyűjtik a tojásokat. A sor elején mennek a szalmatörökkel együtt, őket követik a többiek. A kormozóbohócok feketére mázolt arccal rohannak a falusiak után, főként a gyerekeket kergetik meg, és mindenki arcát bekormozzák. Itt a végén mindenki koromtól lesz fekete.

Ahogy gyalogoltam a faluban a maskarába öltözött falusiak után, és néztem, hogyan kommunikálnak egymással, eszembe jutott, hogy ez a szertartás rengeteg hasonlóságot mutat az iráni Koose Galin (کوسه گالین) és a Mirnoroz (میرنوروز) nevű szertartással. Mindkettőt azért rendezik, hogy elbúcsúzzanak a téltől és köszöntsék a tavaszt, a termékenységet.

Egy másik hasonlóság az, ahogyan a falubéliek házról házra járnak. A maszkok és maskarák használata is megtalálható mindkettőben. A férfiak játsszák a nők szerepét is, maszkot és női jelmezt viselnek. Még egy vonatkozás: a Tikverőzés és a Kooseh Galin (کوسه گالین) is megőrizte rituális gyökereit és a színpadias jelleget, a falusiak aktív részvételével zajlik, legalábbis mindkettőben ezt látjuk. Mindkét rituálé a nagy karneválokön kívül esik, és nem jellemző, hogy turisták óriási áradata venne részt rajtuk.

Ahhoz, hogy kiderítsem és tanulmányozzam e két rituálé gyökereit Iránban és Magyarországon, elhatároztam, hogy megkeresek egy szakembert. Talán abban reménykedve, hogy összekötve ezt a két hagyományos szertartást ebben a két különböző országban, a jövőben kulturális csere keretében a szervezők összekapcsolódhatnak. Az a szakember, akivel felvettem a kapcsolatot, nem más, mint az iráni Játék- és Bábmúzeum alapítója (<https://puppetmuseumhouse.com>), aki egyébiránt a Kooseh Galin (نیلگ سوک) ünnepe is újraalkotta Iránban.

Amir Sohrabi 1980-ban született, drámaírodalmat tanult és a dráma, illetve a népzene területén kutat. Tagja annak a szerzőgárdának, akik megjelentették a *Vazigah, az Ain Bazi kultúra, előadások és szórakoztatás az irániak életében* című kötetet. Sohrabi emellett kutatja és gyűjti a hagyományos iráni bábokat és játékokat is. Kutatásai során két igen értékes gyűjteményre bukkant a Qajar periódusból, amelyek nagyjából 150 évesek, emellett számos cikket, könyvet írt az iráni bábokról.

Utazásai során felkutatta a legújabb játékos iráni kiállításokat (Motreb and Loti) (یتول و برطم) és sikerült egy olyan családot is meglátogatnia, ahol generációk óta gyűlnek a tárgyak a családban. Loti Reza Ali így adományozta neki a Qajar periódusból származó hagyományos bábokat. Ezt követően aztán Amir Sohrabi újabb és újabb gyűjteményekre vadászott, hogy megalapíthassa a Játék- és Bábmúzeumot. Komoly és elkötelezett vállalkozás ez. Erőfeszítéseinek eredményeképpen 1993-ban egy régi házat sikerült szereznie Kásánban, amelyet magánmúzeummá alakított a játékgyűjtemény és a bábok számára, a Teherán és Iszfahán között fekvő, szőnyegeiről, mázas tégláiról és csempéiről híres észak iráni történelmi városban.

A múzeumban körülbelül 120 játék és báb látható. A múzeum egyik törekvése az, hogy bábelőadásokat tartsanak, valamint báb és hagyományos játékkészítő műhelyeknek adjanak otthont. Már többször elnyerték a legjobb múzeumnak járó díjat.

A múzeum működtetése során Amir Sohrabi a kutatástól és gyűjtéstől elindulva egyre inkább a promóció, a terjesztés, illetve a hagyományos játékok és rituálék felélesztésének irányába haladt.

Amir Sohrabi, aki hisz abban, hogy a hagyományos játékok és rituálék továbbéltetése fontos, a modern időkben is újraterezt rituálékat, átemeli a megvalósítás módját a mai korba. Sohrabi úgy gondolja, azzal, hogy újra előadjuk a rituálékat, akár azokon a helyeken is, ahol azok eredetileg nem voltak jellemzőek, az emberi részvétel és az interkulturális barátság hangulata teremődhet meg. Amir Sohrabinak van gyakorlata abban, hogy kortárs közegben teremtsen újra rituálékat, különösképpen a gyerekek és a tizenévesek bevonásával. Például a Kooseh Galin rituális szertartásának előadása gyerekekkel Kásánban arról szólt, gyerekek bevonásával csengettyűket készítettek, azért, hogy a cápa szerepébe bújít férfi magára aggathassa őket. A gyerekek saját magukra is csengettyűket akasztottak, hogy ők is cápának nézzenek ki, így ismerték meg és kerültek közelebb Kooseh Galin vidéki kultúrájához és vallásához.

Alább egy interjút olvashatunk Mr Sohrabival a Kooseh Galin (نیلگ سوک) rituálé eredetéről és színházi szerepéről, illetve hasonlóságairól és különbségeiről a Tikverőzés (شزوروی) szertartásnak kapcsán.

Előfordul-e a Kooseh Galin (نیلگ سوک) azon a földrajzi helyen, ahonnan eredetileg származik?

Igen, a Kooseh Galin (نیلگ سوک) rituálé még mindig előfordul Iránban itt-ott. Habár a rituálé két legfontosabb eleme a hitrendszer és az eredeti helyszín, mára ezek a rituálék eredeti helyüktől elmozdultak és leginkább kulturális, művészeti fesztiválok szerepelnek.

Mohai tikverőzés

Ahhoz, hogy újateremtsük egy ilyen szertartást, felkérhetünk egy valódi előadót, aki egyébként évente szerepel ilyen eseményeken a faluban. Egy kortárs színházi csapattal pedig újra lehet teremteni, miközben a színházi szerepeket és a szertartás zenevilágát modernizáljuk. Az lényeges, és ezt nem is veszik feltétlenül észre a fesztiválokon, hogy a hangsúly nem a fesztivalizáción van, hanem a közösségi részvétel a fontos. A vallási szertartásokon egyébként sincsenek nézők, mindenki vallásos és aktív résztvevő. Az a törekvésem, hogy újateremtsem a rituálékat, szertartásokat és a kollektív részvétel élményét tegyem lehetővé.

A Kooseh Galin (نیلگ سوک) meghatározásának egyik forrásában azt olvassuk, hogy a Cheleh Kuchak (کچوک هلچ) és a Kooseh Galin (نیلگ سوک) szertartás Hamedan központi járásban, Zanjanban, Nyugat-Azerbajdzsánban, Kurdisztánban lelhető föl, és általában pásztorokhoz kötődik. Ez egyrészt termékenységi rítus és az állatállomány szaporodásának fokozására szolgál, másrészt ünnepség is, amely segít elviselni a téli nehéz időszakot, a falusi közösségekben pedig az idő melegedésének kihirdetésére szolgál.

Tudnál egy kicsit mesélni arról, hol találhatóak ennek a hagyománynak és vallásos rituálénak a történelmi és földrajzi gyökerei? Szerinted hova kapcsolódik vissza ennek a rituálénak a gyökere?

A fejlődés történetében meg kell keresnünk a vallások gyökerét. Ebben az esetben egy falusi fesztiválról beszélünk, amelyet a gazdák falusi közössége hozott létre a Zagrosz-hegység

lábánál, ahol rengeteg pásztor él. A Koosheh Galin (نیلگ سوک) nem egy nomád kultúrához tartozik, hanem a falusi közösségek sajátja. Ezt a szokást Örményország középső részétől, ahová egyébként benyúlik a Zagrosz-hegység, számos helyen, a hegység lábánál elterülő iráni városokat kivéve a környező országokban, Örményországban, Azerbajdzsánban és Törökországban is megtaláljuk.

Ezekben a falvakban a szertartás akkor veszi kezdetét, amikor még félig tél van. A tél ezekben a régiókban kilencven napra van osztva a naptárban, ebből hatvan nap az, ami nagyon hideg és nehéz. Ez a hatvan nap aztán tovább van osztva még negyven napra, ez a Cheleh Bozorg (گرزب هلچ), és húsz további napra, ez a Cheleh Kuchak (کچوک هلچ). A Gergely-naptárban a Cheleh Bozorg (گرزب هلچ) január elsejétől 10-ig tart, a Cheleh Kuchak (کچوک هلچ) pedig január végéig. A Koosheh Galin (نیلگ سوک) a Cheleh Kuchak (کچوک هلچ) negyvenedik napján kezdődik. Ez még mindig a tél közepén van, de a Koosheh Galin (نیلگ سوک) rituálé jelzi a Zagrosz-hegységre jellemző rendkívül hideg idő végét és a tavasz közeledtét. Ezért aztán azt mondjuk, hogy ez a rituálé arra szolgál, hogy elviseljük a kemény napokat, ami egyben azt is jelenti, hogy a nehézségeknek a nagy részét már kibírtuk, ebben a rituáléban így kerülnek elő az állati maszkok. Valójában, az egész világon minden tél közepi rituálé használna állati maszkokat.

Ezeken a maszkokon a kecske képe szerepel. A legtöbb vallásban van arra bizonyíték, hogy a Zagrosz-hegységtől kezdve Európáig léteztek kecskemaszkok. A csengettyűk és a szarvak is hozzátartoznak a kecskéhez a Koosheh Galin (نیلگ سوک) rituáléban.

A Kooseh Galin (نیلگ سوک) története és kivitelezésének formája kapcsán Sohrabi hoztette, hogy az előadók néha ketten vannak, néha hárman. A fő alak egy cápa és a felesége, Galin, akinek a szerepét mindig egy férfi alakítja. A cápa szakáll nélkül szerepel, és általában egy falusi pásztor játssza el. A Cápa és Galin járja a falut, bekopogtat a házakhoz, bemegy az udvarokba. Gyakran a gyerekek és egy pár szomszéd követi őket az udvarba, hogy megnézzék a műsort. A Cápa és Galin elkezdi énekelni, táncolni. A család látja, hogy a Cápa és Galin megjöttek. Az előadás közepén a Cápa megöli magát. A felesége odalép a fejéhez és megsiratja; ez az a pillanat, amikor a vendéglátónak ajándékot vagy sárga olajat kell behoznia. Ebben a kultúrában a sárga olaj igen értékes. A feleség a Cápa szájába teszi az olajat, amitől az feléled. Ez a halál és feltámadás a mitológiai rituálék egyike a Nowruz (زورون) előtti időkből és a tél, illetve a tavasz allegóriájaként foghatjuk föl. Egy másik formájában a felélesztett cápa néha odamegy az istállóhoz, bekopogtat egy bottal és énekelni kezd. Ez az allegorikus mozzanat több termékenységet hoz az állatokra, a juhokra az istállóban. A cápa kopogtatása a fákon vagy az istállón történeti eredetű és az áldás jele. Egyéb színházias játékokat a gyerekek játszanak ebben a rituáléban, viccelődnek a Galinnal. Ezek szexuális viccek, a gyerekek meg akarják fogni a testét, a Cápa pedig megjelenik és odébb taszítja őket.

A fentiekből következően összehasonlíthatjuk e két szokást, a Tikverőzést (شزوروكی) Magyarországon és a Kooseh Galint (نیلگ سوک) Iránban, felsorolhatjuk egyezéseiket és különbségeiket.

A Tikverőzés (شزوروكی) során a férfiak játsszák a női szerepeket is, karjukon kosarakat visznek, amibe a tojásokat gyűjtik. Galint is férfi játssza.

A Tikverőzés (شزوروكی) során az alakok be vannak öltözve és maszkot viselnek, bekopogtatnak a házakba, belépnek, ahol a gazda üdvözlöi őket. A Kooseh Galin (نیلگ سوک) során a Cápa és a Galin maskaráikban belépnek az udvarba és ajándékokat kapnak a vendéglátótól.

Mindkét rituáléban az alakok játszanak a gyerekekkel.

Mindkét szokást a tél végén ünneplik, és a kizöldülést, a tavasz melegét hozzák.

Mindkét szokásban a csapkodás vagy ütlegek a termékenységet szolgálják. A Tikverőzés (شزوروكی) során a férfiak megvergetik a tyúkok fenekét, hogy segítség a termékenységet, és mintegy ajándékként elviszik a tojást, ami a szaporodás és létezés szimbóluma. A Kooseh Galin (نیلگ سوک) során a cápa alakja megverget egy fát vagy egy istállót a botjával, hogy növelje az állatállomány termékenységét, és sárga olajat visz cserébe a házigazdától.

Régen igazából azok adták elő a Kooseh Galin (نیلگ سوک) szertartást, akiknek nem volt munkája a gazdaságban, mint például a pásztorok, akiknek az élelemtartalékai a tél közepén gyakran már kifogytak. A házigazdától kapott ajándékok számukra a megélhetést jelentették. Sajnos nem tudhatjuk biztosan, kik adták elő eredetileg a Tikverőzésben (شزوروكی) az alakokat, de manapság ezek a 14–20 éves fiúk közül kerülnek ki, olyan fiúk közül, akik még nem házasodtak meg.

A rituálékon való részvétel azt is jelentheti, hogy olyan dolgokat fedezünk fel, amelyek kapcsolódnak valamilyen módon magunkhoz, másokhoz vagy a világegyetemhez. Ez a fajta fizikai, társadalmi, vallási és politikai kapcsolódás a színházi gesztusrendszeren belül cselekvésekből, színekből, maszkokból, színházi átvételből, módszerekből áll. Így a nyelvi rendszerrel szemben ez a gesztusrendszer az egész világon bármilyen helyzetben, bármilyen nemzet számára érthető. Talán ezért van az, hogy a két rituálé között ilyen sok hasonlóság állhat fenn, ilyen sok hasonlóságot azonosíthatunk két kontinens távoli pontjai között.

Nagy Gabriella Ágnes fordítása